

В. Г. Федоренко,
д. е. н., професор, академік УАН, заслужений діяч науки і техніки України

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

У статті розглянуто важливість становлення транснаціональних корпорацій (ТНК) у якості активного суб'єкта світової господарської системи, проаналізовано масштаб їх діяльності та розроблено модель економічного розвитку країни на базі функціонування вітчизняних корпорацій.

Importance of transnational corporations formation as an active world economic player is reviewed in this article, the scale of their activity is analysed and the model of the economic progress of the country on the basis of functioning of domestic corporations is developed.

Ключові слова: глобалізація, транснаціональні корпорації, інтернаціоналізація, світова господарська система, прямі іноземні інвестиції, материнська компанія.

ВСТУП

Важливою ознакою глобалізації світової економіки є транснаціоналізація бізнесу та активний вихід компанії за межі національних економік з метою пошуку нових ринків збуту продукції, що виробляється, та здійснення перспективних інвестицій за кордоном. У цих умовах діяльність корпорації визначає інтенсифікацію міжнародних економічних відносин у їх основних формах: збільшення обігу торгівлі товарами та послугами, розширення обміну факторами виробництва — в першу чергу капіталом і технологіями, які доповнюються перенесенням провідних методів управління, організації виробництва, в меншій мірі — міграцією населення.

Саме ТНК — основний структурний елемент економіки більшості країн, провідна сила їхнього розвитку та підвищення ефективності. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва й капіталу, приватизації, стратегічних альянсів і лібералізації зовнішньої торгівлі поставили ТНК у центр світового економічного розвитку. З огляду на них і подальший перерозподіл світових ринків та сфер впливу, можна прогнозувати можливість появи найближчим часом міжнародних суперкорпорацій шляхом злиття, поглинання чи об'єднання найбільших компаній світу.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Слід зазначити, що значним внеском у дослідження різних аспектів діяльності ТНК стали відомі праці

вітчизняних вчених: В.П. Степаненка, О.В. Плотнікова, В.Є. Новицького, Л.В. Руденко, О.Г. Білоруса, Д.Г. Лук'яненко та російських науковців — М.М. Богуславського, Миронова, С.Т. Пашина, В.А. Цветкова [1, 2]. Серед авторів Заходу, дослідження яких присвячені проблемам виявленню місця ТНК у світовому господарстві, варто назвати роботи таких дослідників як: Р. Коуз, Г. Перлмуттер, І. Самсон, С. Хаймер, П. Фішер.

Масштаби операцій та могутність сучасних ТНК обумовили інтерес вчених до них. При цьому більшість існуючих досліджень є досить однобічними, оскільки у них ТНК розглядаються як джерело інвестування, поза увагою залишається питання розгляду розвитку вітчизняних ТНК як засобу підйому національної економіки та як засобу виходу з економічної залежності від інших держав.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є виявлення особливостей діяльності ТНК, які у майбутньому залишаться одним з найважливіших чинників визначення напрямків розвитку світової господарської системи у цілому.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Масштаб діяльності ТНК характеризується великими розмірами. У даний час ТНК, через свою фінансову могутність, стали об'єктивним явищем у економічному і

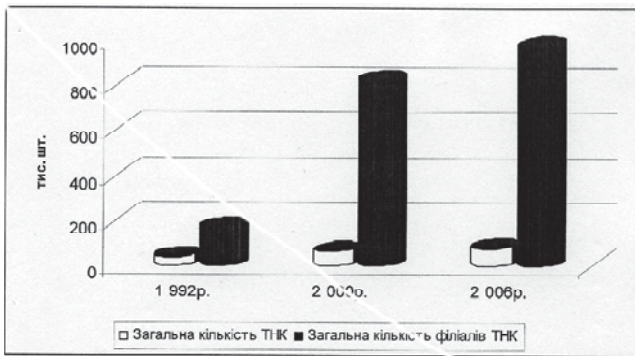

Рис. 1. Динаміка зростання кількості ТНК у світі

політичному житті. На їх частку доводиться до 2/3 всієї світової торгівлі. При цьому ТНК — ключова ланка процесу інновацій, володіють більш ніж 80% патентів і ліцензій на нову техніку, технологій і ноу-хау. Близько 75—80% загальносвітового обсягу наукових досліджень і розробок здійснюється в рамках ТНК. Під контролем ТНК знаходиться 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, лісоматеріалів, тютюну, джуту і залізняку; 85% ринку міді і бокситів; 80% — олова; 75% — бананів, натурального каучуку і сирової нафти [3]. 60% всіх іноземних інвестицій здійснюється в межах 100 найбільших ТНК, тому активізація діяльності ТНК для економіки кожної країни відкриває нові можливості для інтеграції у світовий поділ виробництва, сприяє збільшенню конкурентоздатності на міжнародному ринку. Ринкова капіталізація окремих ТНК складає близько 300—500 млрд дол. США, а щорічні обсяги продажів складають приблизно 150—200 млрд дол. США [4].

Діяльність ТНК обумовлюється здатністю переводити фінансові ресурси з однієї країни в іншу, що може дестабілізувати фінансові ринки в окремих державах. З іншого боку, ТНК — це прямі інвестиції, вкладені в багаторічні проекти. Тому діяльність ТНК може бути оцінена як переважно сприятлива стабілізація світових ринків капіталу.

Необхідно зазначити, що капіталовкладення в іноземну економіку — активний спосіб стимулювання попиту на продукцію. Це досягається за рахунок того, що, по-перше, за кордоном створюються нові ринки; по-друге, частина експорту ТНК постійно надходить їхнім закордонним філіям. По-третє, інвестиції дозволяють корпораціям оминати тарифні й нетарифні бар'єри прийма-

ючої держави.

Так, близько 30% міжнародної торгівлі складається із внутрішньофірмових потоків ТНК. Вони створили специфічну форму переведення капіталів за допомогою трансфертних цін (спеціально занижених або завищених), які установлюють ТНК, при постачанні товарів і наданні послуг своїм дочірнім компаніям та філіям у рамках внутрішньокорпоративної торгівлі [5].

Встановлено, що за останні роки спостерігається зростання кількості зарубіжних філій ТНК в порівнянні із збільшенням числа материнських компаній (рис. 1).

В той же час необхідно відзначити, що основна частина материнських ТНК, зокрема понад 80% і близько 33% афільованих, зосереджено на території промислово розвинених держав, таких як США, країни ЄС і Японія.

Так, зокрема, 23 материнських компанії з 100 найбільших ТНК розташовані в США, 16 — в Японії, 13 — у Франції, 9 — в Німеччині і 10 у — Великобританії [4].

В країнах, що розвиваються, розташовано 19,5% материнських і майже 50% зарубіжних філій, в країнах СНД — приблизно 0,5% і 17%.

У даний час провідну роль в глобальних процесах

Таблиця 1. Обсяги продажів провідних країн і ТНК світу, млрд дол. США

№ з/п	Корпорація	Країни базування	Галузь	Обсяги продаж, млн. дол. США
1	2	3	4	5
1	"Дженерал електрик"	Сполучені Штати	Виробництво електричного та електронного обладнання	163 391
2	"Брітіш петролеум компані ПЛК"	Велика Британія	Нафтова промисловість: розвідка/переробка/розподіл	270 602
3	"Тойота мотор корпорейшн"	Японія	Автомобільна промисловість	205 918
4	"Роял датч/Шелл груп"	Велика Британія, Нідерланди	Нафтова промисловість: розвідка/переробка/розподіл	318 845
5	"ЕксонМобіл корпорейшн"	Сполучені Штати	Нафтова промисловість: розвідка/переробка/розподіл	365 467
6	"Форд мотор компані"	Сполучені штати	Автомобільна промисловість	160 123
7	"Водафон груп ПЛК"	Велика Британія	Телекомунікації	39 021
8	"Тоталь"	Франція	Нафтова промисловість: розвідка/переробка/розподіл	192 952
9	"Електрісіте де Франс"	Франція	Електро-, газо- та водопостачання	73 933
10	"Уол-Март сторз"	Сполучені Штати	Роздрібна торгівля	344 992
11	"Телефоніка СА"	Іспанія	Телекомунікації	66 367
12	"Е.Он"	Німеччина	Електро-, газо- та водопостачання	85 007
13	"Дойче телеком АГ"	Німеччина	Телекомунікації	76 963
14	"Фольксваген груп"	Німеччина	Автомобільна промисловість	131 571
15	"Франс телеком"	Франція	Телекомунікації	64 863
16	"КонокоФілліпс"	Сполучені Штати	Нафтова промисловість: розвідка/переробка/розподіл	183 650
17	"Шеврон корпорейшн"	Сполучені Штати	Нафтова промисловість: розвідка/переробка/розподіл	204 892
18	"Хонда мотор Ко. лімітед"	Японія	Автомобільна промисловість	95 333
19	"Сюз"	Франція	Електро-, газо- та водопостачання	55 563
20	"Сіменс АГ"	Німеччина	Виробництво електричного та електронного обладнання	109553
21	"Хатчисон вампоа лімітед"	Гонконг, Китай	Різні галузі	34428
22	"РВЕ груп"	Німеччина	Електро-, газо- та водопостачання	55521
23	"Нестле СА"	Швейцарія	Харчова промисловість	78528
24	"БМВ АГ"	Німеччина	Автомобільна промисловість	61472
25	"Проктер енд Гембл"	Сполучені Штати	Різні галузі	76476

Таблиця 2. Порівняльна характеристика двох моделей світового господарства

	Модель обмеженого типу	Модель сучасного типу
Характер міжнародних відносин	Експорт товарів і послуг	Прямі іноземні інвестиції
Синхронність темпів зростання економік різних країн	Розвиток країн не однаковий	Високий рівень зростання економік країн
Зміни відносно прямих іноземних інвестицій	Швидке зростання міжнародної торгівлі	Безпрецедентне зростання, випередження міжнародної торгівлі майже в 9 разів
Розвиток мережі філій ТНК	Помірними темпами	Швидкими темпами
Співвідношення ролі держави	Держави – носять первинний характер	Держави – носять вторинний характер
Розповсюдження в світі єдиних стандартів в соціальній і економічній сферах	Помірне	Дуже широке
Інформаційні технології	Витрати на придбання інформаційних технологій стали рости наприкінці ХХ ст.	Витрати на придбання інформаційних технологій перевищують витрати на придбання виробничих технологій і основних фондів
Взаємозв'язок бізнесу і телекомунікаційних мереж	Не мало місця	Набирає широкі масштаби
Рівень інфляції	Помірний	Дуже низький
Співвідношення зростання споживання і заощаджень	Помірне зростання особистого споживання в порівнянні із заощадженням	Випереджаюче зростання особистого споживання в порівнянні із заощадженням
Процес злиття та поглинань	Повільний	Прискорений

грають ТНК США, за характером, масштабом торговельно-інвестиційної експансії випереджаючи промислові і фінансові компанії інших країн.

У свою чергу цей розрив поступово зменшується за рахунок посилення позицій ТНК держав Західної Європи і Японії, а також появи ТНК країн, що розвиваються.

Головну роль в діяльності найбільших ТНК світу грають 4 комплекси: електроніка, нафтопереробка, виробництво продуктів харчування і автомобілебудування.

Так, їх продажі складають близько 80% загальної активності ТНК. З 100 найбільших ТНК вищепереліченими видами діяльності займаються більше 30 корпорацій, 25 з яких відносяться до перших двох галузей (табл. 1) [4].

В цілому ТНК є багатонаменклатурними корпораціями. Це є прямим наслідком прагнення компаній диверсифікувати свою діяльність і забезпечити свою присутність у широкому спектрі галузей.

Так, наприклад, кожна з 500 найбільших ТНК США має в середньому підрозділи в 11 галузях, найбільш потужні охоплюють по 30—50 галузей.

У групі 100 провідних промислових фірм Великобританії багатогалузевими є 96, в Італії — 90, у Франції — 84, в Німеччині — 78 компаній [4].

Значення ТНК в міжнародному виробництві, торгівлі, фінансах і у всіх інших сферах безперервно збільшується пропорційно зростанню обсягів світового транснаціонального виробництва.

На наш погляд, ТНК, нарощуючи економічну потужність, впливаючи на міжнародні економічні відносини і світову економіку в цілому, стають важливими економічними суб'єктами у світовій системі господа-

рювання.

З нашої точки зору, масштаб діяльності ТНК оцінювати необхідно не тільки за кількістю їх філій, дочірніх компаній у всіх регіонах світу, обсягами продажів, інвестицій або прибутку. Кожен з розглянутих показників має істотне значення вагомої їх частки у загальносвітовому виробництві. Проте тут важливіший системний ефект, що виникає унаслідок об'єктивно існуючих взаємозалежних світових економічних процесів в умовах економічної глобалізації. До переваг ТНК у використанні системного ефекту слід віднести:

1. Використання переваг володіння природними ресурсами (або доступу до них), капіталом і знаннями, особливо результатами НДДКР, перед компаніями, що здійснюють підприємницьку діяльність в одній країні і задовольняють свої потреби у закордонних ресурсах лише шляхом експортно-імпорتنних операцій.

2. Можливість оптимального розташування своїх підприємств в різних країнах з урахуванням розмірів їх внутрішнього ринку, темпів економічного зростання, ціни і кваліфікації робочої сили, цін і доступності останніх економічних ресурсів, розвиненості інфраструктури, а також політико-правових чинників, серед яких важливим є політична стабільність.

3. Консолідацію фінансової звітності в рамках всієї системи з метою розробки стратегії найменших податків — можливість перерозподілу прибутків між компаніями, що входять у корпорацію, таким чином, щоб найбільший дохід отримували ті з них, які користуються податковими пільгами.

4. Використання у своїх цілях фінансових ресурсів всієї світогосподарчої системи, оскільки джерелами їх фінансування є не стільки материнські компанії, скільки юридичні і фізичні особи з приймаючих країн. Для цього зарубіжні структури ТНК практикують позики фінансових інститутів приймаючих держав, а також третіх країн.

5. Раціональну організаційну структуру, яка знаходиться під увагою керівництва ТНК і постійно удосконалюється.

6. Постійну інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативно переводити потоки капіталів в ті держави, де кращі умови для отримання максимального прибутку, і одночасно розподіляти фінансові ресурси з мінімальними ризиками.

7. Відносну незалежність добре диверсифікованих ТНК від депресивних явищ в окремих галузях світового господарства.

Відображаючи позитивні аспекти функціонування ТНК, слід зазначити, що вони вносять істотний вклад до глобального світового господарства за наступними напрямками:

- сприяють оптимальному розподілу усіх видів ресурсів;
- сприяють оптимальному розміщенню виробництва;
- завдяки ним активніше поширюються нові товари і технології;
- підриваючи позиції місцевих монополій, сприяють посиленню конкуренції;
- завдяки ним розширюється міжнародна співпраця.

Так, переваги ТНК у сфері освоєння світових фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, у способах об'єднання цих ресурсів у економічно доцільні і вигідні види діяльності забезпечили ТНК значне зростання ефективності виробництва.

Перетворивши світове господарство у міжнародне (транснаціональне) виробництво, ТНК багато у чому зумовили його прогрес за різними напрямками: від підвищення технічного рівня, якості продукції і ефективності виробництва до удосконалення форм менеджменту і управління компаніями. Через дочірні компанії і філії у сотнях країн світу вони діють за єдиною науково-виробничою і фінансовою стратегією, що формується в їх материнських компаніях, володіють величезним науково-виробничим і ринковим потенціалом, що забезпечує динамічний розвиток світової економічної системи.

Таким чином, враховуючи можливості та переваги ТНК у сучасних умовах, для забезпечення розвитку економіки країн необхідно сформувати нову модель світового господарства, яка буде характеризуватися активною діяльністю ТНК, на відміну від моделі обмеженого типу (табл. 2).

З аналізу переваг і недоліків двох моделей видно, що модель сучасного типу має певні недоліки: по-перше, виникають слабкі держави, які знаходяться під впливом сильних держав, по-друге, ТНК виходить з-під контролю держави (ускладнюється процес оподаткування), по-третє, конкуренція країн, що розвиваються, за іноземні інвестиції веде до зниження вимог до розміщення бізнесу ТНК з погляду екологічних стандартів і, відпо-

відно, до збільшення забруднення навколишнього середовища в окремих країнах.

Позитивні аспекти нової моделі полягають у виключенні бар'єрів на шляхах транскордонного переміщення товарів, капіталу і послуг, що позитивно відображається на взаєминах між країнами, полегшує доступ на зарубіжні ринки, забезпечує стандартизацію вимог до переміщення капіталу і платіжно-розрахункових операцій. Наприклад, за період 1980—2000 рр. китайський експорт збільшився більш ніж у 10 разів [4]. Перетворення Китаю на одного з провідних світових експортерів відбулося завдяки не тільки внутрішнім економічним процесам і зваженій політиці уряду, але і зусиллям іноземних інвесторів.

ВИСНОВОК

Таким чином, ТНК перетворились в головну силу ринкового виробництва і міжнародного розподілу праці, в домінуючий чинник світової економіки і міжнародних економічних відношень. Їх здатність гнучко пристосовувати механізм інвестиційної діяльності, організаційні методи і засоби до змін, що відбуваються в національній і світовій економіці, перетворили їх у глобальні господарючі структури, що розглядають світове господарство як сферу застосування свого капіталу.

Література:

1. Плотніков О.В. Фінансовий менеджмент у транснаціональних корпораціях: Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2004. — 252 с.
2. Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій: Монографія. — К.: Кондор, 2004. — 480 с.
3. World Investment Prospects Survey 2007 — 2009, UNCTAD, United Nations, New York and Geneva, 2007.
4. World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge.
5. Савчук В. П., Скрипник Р. А. Порівняльний аналіз підходів до оцінки вартості акціонерного капіталу та можливості їх застосування // Про приватизацію: Держ. інформ. бюл. — 2000. — № 2. — С. 54—57.
Стаття надійшла до редакції 12.03.2009 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"